

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВА

ВДОВІЧЕН В. А.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного,
адміністративного і фінансового права
юридичного факультету
(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

УДК 347.73

ФІНАНСОВЕ ПРАВО ЯК КОМПРОМІС ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ІНТЕРЕСУ В СОЦІУМІ

У статті автором проведено дослідження фінансового права в якості компромісу публічних та приватних інтересів у соціумі. Визначено поняття та особливості публічного інтересу у фінансовому праві. Проаналізовано сутність приватного інтересу. У результаті проведеного дослідження встановлено специфіку взаємодії публічних та приватних інтересів у фінансовому праві.

Ключові слова: фінансове право, доктрина фінансового права, компроміс, інтерес, публічний інтерес, приватний інтерес.

В статье автором проведено исследование финансового права в качестве компромисса публичных и частных интересов в социуме. Определено понятие и особенности публичного интереса в финансовом праве. Проанализирована сущность частного интереса. В результате проведенного исследования установлена специфика взаимодействия публичных и частных интересов в финансовом праве.

Ключевые слова: финансовое право, доктрина финансового права, компромисс, интерес, публичный интерес, частный интерес.

In the article the author investigated the financial law as a compromise public and private interests in the society. Defined concept and features of the public interest in the financial law. Analyzed the nature of the private interest. A result of study is established the specificity of the interaction of public and private interests in the financial law.

Key words: financial law, doctrine of financial law, compromise, interest, public interest and private interest.

Вступ. Громадянське суспільство в усе більшій мірі й все очевидніше перетворюється з об'єкта в суб'єкт податкової політики, а державі повертається (але вже на іншому етапі її історичного розвитку) роль інструмента суспільства в податковій політиці. Водночас реалізація фінансово-правових норм супроводжується великою кількістю юридичних конфліктів, які виникають завдяки прагненням держави збільшити обсяг публічної фінансової діяльності і, як наслідок, закономірною реакцією приватного суб'єкта, який прагне максимально зберегти свою власність. Конфліктність, яка викликана протиріччями між приватними і публічними майновими (фінансовими) інтересами, є однією із закономірностей розвитку

фінансового права, яка впливає на виникнення, функціонування чи припинення фінансових відносин і зумовлює наявність такої тенденції фінансового законодавства, як політична компромісність правового регулювання [5, с. 68–69]. Найбільш виражено таке протиріччя існує між публічними та приватними інтересами в податкових правовідносинах. Це протиріччя проявляється в тому, що або публічні інтереси здійснюються переважно з порушенням інтересів приватних, або реалізація приватних інтересів здійснюється в чітко встановлених межах, які не допускають порушення публічного інтересу. Поряд із тим публічні інтереси є узагальненим вираженням інтересів приватних, базуються на них.

У законодавстві Юстиніана згідно зі звичаями Давнього Сходу компроміс визначався як захищений позов у випадку, якщо сторони і третейський суддя клятвено його підтвердять [1, с. 870]. Через деякий час термін «компроміс» змінив своє значення. Так, в енциклопедичному словнику XVII ст. «компроміс» визначається як «згода двох або декількох осіб чи сторін на визначену поведінку, у певному сумнівному чи спірному випадку, який нині не піддається остаточному вирішенню» [12, с. 910–911]. Відповідно до різноманітних словників «компроміс являє собою угоду на підставі взаємовигідних поступок» [7, с. 265]. Або це «взаємні поступки» [4, с. 148]. В юридичній енциклопедії «компроміс» (лат. *compromissum* – угода, договір) являє собою угоду між представниками різних інтересів на основі взаємних поступок [13, с. 196]. Варто вказати, що в цьому словнику компроміс характеризується як політичне явище і тому вказує, що головною вимогою компромісу є забезпечення неможливості ухилитися від його умов.

Останнім часом увага до дослідження поняття «інтерес» у вітчизняній юриспруденції знову помітно зростає. Це зумовлено перш за все потребою в теоретичному обґрунтуванні забезпечення справедливого балансу приватних інтересів усіх учасників суспільного життя, а також у гармонійному поєднанні як приватних, так і публічних інтересів з тим, щоб досягнути за допомогою державно-правового регулювання суспільних відносин їх балансу. Термін «інтерес» (від лат. *interest*, *intersum* – має значення, важливо; *inter esse* – бути між) використовують для позначення різних за своєю природою явищ [9, с. 146]. До середини 60-х років сформувалися три типи підходів до розуміння природи інтересу. Існують твердження, що інтерес становить: суб'єктивну категорію (інтерес розглядається як психологічна риса особистості, яка виявляється в спрямованості людини до набуття певних знань чи на виконання певної діяльності); об'єктивну категорію (у межах цього підходу інтерес тлумачать як об'єктивну категорію, яка існує поза людською волею і є реальною причиною соціальних дій, подій, звершень, яка стоїть за безпосередніми мотивами, помислами, ідеями, намірами індивідів, соціальних груп, які беруть участь у цих діях, або ж як потреби, об'єктивні за своїм характером, які виникають у різних соціальних груп і окремих суб'єктів та зумовлюються економічними відносинами в певному суспільстві, економічним становищем певних соціальних спільностей і об'єднань); об'єктивно-суб'єктивне явище (намагаючись поєднати в тлумаченні терміна «інтерес» суб'єктивний і об'єктивний моменти, деякі вчені нерідко характеризують його так: «Об'єктивно зумовлені мотиви діяльності соціальних суб'єктів, які складаються з усвідомлення ними власних потреб і з'ясування умов та засобів їх задоволення») [2, с. 51–52].

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності фінансового права через компроміс публічного та приватного інтересу в соціумі.

Результати дослідження. Квінтесенцією пануючої в Україні та інших постсоціалістичних країнах доктрин фінансового права продовжує залишатися державоцентризм, механічно перенесений у нову історичну епоху з радянської фінансово-правової доктрини. Найголовнішими рисами його є постулювання держави як єдиного творця фінансового права, абсолютизація прав та інтересів держави у сфері публічних фінансів та нехтування природними правами і законними інтересами усіх інших суб'єктів фінансових правовідносин. Основна частина вини за таке викривлення розуміння субстанціональних властивостей постсоціалістичного позитивного фінансового права законодавцем, без сумніву, лежить на пануючій фінансово-правовій доктрині. Адже визнання нерівності суб'єктів у фінансовому

праві та характеристика фінансових правовідносин як владовідносин накладають свій відбиток на все фінансове право. Такі підходи до розуміння субстанціональних властивостей фінансового права завдячують радянській етатистській парадигмі. Тобто етатистський підхід до фінансового права як виключного права держави вилучати в свою власність якомога більшу частину ВВП, створену виробниками суспільних благ, неминуче трансформується в одностороннє розуміння і реалізацію його виключно як сукупність позитивних норм, які забезпечують тільки інтереси інститутів публічної влади – інтереси держави. Визнання та захист інтересів і законних прав всіх інших, крім держави, суб'єктів фінансових правовідносин в етатистському фінансовому праві в кращому випадку надається другорядне значення, а самі їх інтереси враховуються фактично тільки з позицій їх сприяння максимальному задоволенню державного інтересу. У цій етатистській односторонності, обмеженості і полягає один з головних методологічних недоліків сучасної пануючої теорії фінансового права.

На сьогоднішній час ситуація змінилася кардинальним чином. Питома вага валового продукту, створеного в суспільному секторі, різко зменшилася і продовжує скорочуватися, а питома вага суспільного валового продукту, який виробляється в приватному секторі, навпаки, стала перевищувати і продовжує збільшуватися. Держава опинилася в ситуації, коли неухильно зростають її можливості зловживати природними правами і законними інтересами приватних власників при формуванні публічних фондів грошових коштів. Коли фінансове законодавство держави вимушене в більшій мірі втілювати природне фінансове право. Саме тому на перший план виходить можливість компромісного поєднання публічних та приватних інтересів.

Як загальноправова категорія, публічний інтерес широко використовується в якості складової категоріально-понятійного інструментарію у вітчизняній та зарубіжній теорії держави і права. Дії суб'єктів публічного права завжди повинні мати за основу категорію «публічний інтерес», тобто інтерес, що має юридичне значення для всього суспільства. Так, держава має слугувати публічним інтересам, вона не може мати «власні» інтереси – усі вони мають бути інтересами суспільства, індивідів. Інакше кажучи, державний інтерес не має самостійного значення – це той самий публічний інтерес, спрямований на забезпечення державних функцій, що реалізуються в суспільних інтересах [10, с. 50]. Дійсно, інтерес держави, зокрема у фінансових правовідносинах, – це найвищий рівень (щабель) публічного інтересу, оскільки зачіпає всю територію держави, усіх її громадян, він стосується всіх і кожного.

Публічним інтересом у фінансовому праві, на думку більшості науковців, «логічно розуміти визнані державою та забезпечені правом об'єктивні потреби суспільства щодо організованої та цілеспрямованої мобілізації (створення), розподілу та використання загальних (публічних) фінансових ресурсів, які можуть бути виражені в різній предметній формі (кошти, інші матеріальні цінності), а також здійснення контролю за вказаними процесами, задоволення яких служить гарантією його існування та розвитку» [8, с. 112–119].

В такому ракурсі отождолення публічного інтересу з інтересом держави не є логічно вірним, оскільки публічний інтерес характеризується як інтерес, носієм якого виступає суспільство як органічне ціле, держава є лише суб'єктом його реалізації, забезпечення та охорони, так званим представником публічного інтересу, який фіксує базові, корінні потреби суспільства та намагається їх задовольнити. Крім того, визнання публічного інтересу як інтересу суспільства можливо лише в тому випадку, якщо він визнаний державою. І тому публічний інтерес – це дійсно інтерес суспільства, але ми не погоджуємось з тим, що ознак публічності набувають лише ті суспільні інтереси, що отримали визнання держави чи органів місцевого самоврядування, бо, по-перше, публічний інтерес – це об'єктивна категорія, яка існує або не існує в суспільстві і без встановлення, а тим паче – визнання державою; по-друге, публічний інтерес – це вже юридично значимий інтерес, у забезпеченні якого зацікавлене все суспільство.

На сьогоднішній день в законодавстві України не проводиться в достатній мірі чіткий поділ інтересів в розумінні конкретного юридичного визначення, які потреби визначають

інтереси особи, суспільства, держави чи територіальної громади. Для того, щоб розмежувати інтерес, який представляє держава (інтерес народу України) та державний інтерес тощо, така градація соціальних інтересів повинна бути закріплена на конституційному рівні в основах конституційного ладу. Конституція держави повинна більш чітко визначати коло тих чи інших соціальних інтересів, які охороняються.

Однак категорія «публічного інтересу не єдина, оскільки, незважаючи на переважну імперативність фінансового права, його суб'єкти в силу певних обставин володіють і власним інтересом, який в юридичній літературі і доробках науковців іменується «приватним». Але це не означає протиріччя публічному, оскільки чітких і сталих кордонів між приватними та публічними інтересами не існує. Вони можуть змінюватися в тих випадках, коли деякі явища суспільного життя втрачають публічний чи державний інтерес, залишаючись приватними інтересами. Подібні зміни зумовлені динамізмом суспільного та приватного життя, їх співвідношенням між собою, станом суспільного розвитку [3, с. 18].

З метою визначення приватного інтересу слід провести певну аналогію з його протилежним значенням – «публічний інтерес». Використовуючи основні ознаки публічності та «приватності», що запропоновані науковцями [6, с. 33], можна їх перенести і конкретно виокремити ознаки приватного інтересу:

- 1) форма власності на матеріальний носій (об'єкт) правовідносин – приватна власність окремих громадян;
- 2) характер інтересу, який виявляється в правовідносинах – приватний;
- 3) мета виникнення відповідних суспільних відносин – задоволення потреб однієї окремої людини. Приватні потреби, наприклад, для кожного платника податків відрізняються строго індивідуальним або, у крайньому випадку, груповим характером. Вони задовольняються винятково ним самим – переважно платником податків особисто. Не тому, що вони другорядні відносно публічних потреб, а в силу їхньої природи;
- 4) метод правового регулювання відповідних суспільних відносин – встановлення цивільно-правового регулювання відносин між суб'єктами;
- 5) форма розподілу та форма пристосування матеріального носія (об'єкта) відповідних суспільних відносин до використання – призначення об'єкта для розподілу між окремими юридичними чи фізичними особами для прямого задоволення приватних потреб цих осіб, коли держава регулює лише процес розподілу об'єкта, з приводу якого виникають відносини [6, с. 30].

На думку П.М. Рабіновича, індивідуальні (приватні) інтереси – це інтереси людини, яка (з огляду на конкретно-історичну структуру соціально неоднорідного суспільства) завжди належить до якоїсь спільноти, групи. Тому вагома частина індивідуальних інтересів людини, зазвичай, змістовно збігається з аналогічними індивідуальними інтересами інших членів «її» соціальної групи. І цей збіг об'єктивно зумовлюється однаковістю чи подібністю певних умов, обставин індивідуальної життєдіяльності членів відповідної групи [11, с. 8–20].

Отже, більшість інтересів, які, здавалося би, є суто індивідуальними (приватними), водночас є й соціальними як за історичними передумовами їх формування, так і засобами, інструментарієм їх задоволення. Адже сам процес реалізації (та, до речі, захисту) приватних інтересів зачіпає, так чи інакше, інтереси, потреби інших учасників суспільного життя, а отже є зазвичай процесом соціальним – частково публічним. У підтвердження цього варто зазначити, що загальнозначиме (офіційне) збалансування, «узгодження» існуючих різноманітних інтересів здійснюється, як відомо, державою (її органами) як офіційним представником усього суспільства; вона ж – з огляду на її соціальну сутність, природу – ніколи не була й не буде незаінтересованим, цілком безстороннім, абсолютно нейтральним арбітром у цьому процесі. Хоча «надзавданням» такої діяльності держави завжди залишатиметься збереження цілісності, життєспроможності, самовідтворюваності суспільства в цілому.

При такій постановці проблеми, якщо індивід є продуктивною силою суспільства й у силу своєї природи здатний сам створювати умови свого самовідтворення (у тому числі,

створивши із собі подібних суспільство, продукувати появу держави на відповідному етапі свого розвитку), то держава такою властивістю не наділена. Тобто, маючи природну потребу у функціонуванні держави, індивід приречений утримувати не тільки себе, але й державу, сам розподіляти через відповідні суспільні інститути в необхідних пропорціях створені ним блага між собою і державою. У сучасних умовах цивілізованою формою такого розподілу виступає фінансове право. Саме цей феномен життя сучасного цивілізованого суспільства і покликана адекватно розкрити пострадянська наука фінансового права, тим самим виробити теоретичні передумови нової, по-справжньому ефективної фінансової політики держави як особливого суб'єкта фінансових правовідносин.

Справжнім призначенням фінансового права з позицій природно-позитивної доктрини фінансового права і принципу соціального натуралізму, як впливає з нині чинних конституцій пострадянських держав, є досягнення суспільно необхідного компромісу з приводу публічних фінансів між виробниками новоствореної доданої вартості та інститутами публічної влади. Встановлення та підтримка, забезпечення балансу природних прав і законних інтересів, вироблення правових механізмів, завдяки яким стануть усе повніше задовольнятися на основі принципу конкуренції заявлених суспільних потреб, власне, ці потреби, з одного боку, не пригнічуватися і не знищуватися, а якнайшвидше природжуватися, можливості приватного сектора суспільного виробництва почнуть задовольняти власні потреби і виробляти усе більш вагомий публічний фінансовий продукт.

Висновок. Щоб усе це з можливості перетворилося на реальність, фінансове право, пройшовши у власній еволюції неминучі історичні етапи становлення і розвитку від фінансового неправа в рабовласницькому та феодальному суспільстві через нерівне для різних суб'єктів фінансових правовідносин фінансове право буржуазного, соціалістичного і нинішнього українського суспільства, повинно стати рівним для усіх суб'єктів фінансових правовідносин мірилом відповідних прав та обов'язків, погодження (компромісу) їх інтересів. Прототипом для майбутнього фінансового права України може бути чинне право ЄС. Основною його властивістю саме і є рівність як інструмент. Вона стала наслідком іншого імперативу сучасної епохи – визнання найвищою неперехідною цінністю природних прав людини, свободи людини. Проте ця свобода має своєю межею таку ж свободу інших індивідів. Набуття правами людини як феноменами природного права безпосередньої правової чинності, їх проникнення в саму тканину юридичної матерії стало не тільки найвизначнішим правовим явищем сучасної епохи, але й нездоланим імперативом фінансово-правової дійсності. Саме тому найважливішим онтологічним виміром, началом фінансового права є його субстанціональна властивість масштабу (мірила, критерію) прав та обов'язків суб'єктів фінансових правовідносин з приводу публічних фінансів. З позицій природно-позитивної доктрини права та принципу соціального натуралізму таким масштабом істинного фінансового права повинна стати його рівність, справедливість, адекватність та узгодженість інтересів як інструмент для усіх суб'єктів фінансових правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Большая Советская Энциклопедия. – 1-е изд. – Т. 33. / под ред. О.Ю. Шмидта. – М. : Госинститут «Советская Энциклопедия», 1938. – 910 с.
2. Вдовічен В.А. Податково-правовий компроміс інтересів платника податків і держави : монографія / В.А. Вдовічен. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. – 272 с.
3. Вінник О.М. Теоретичні аспекти правового забезпечення реалізації публічних і приватних інтересів у господарських товариствах : монографія / О.М. Вінник. – К. : Атіка, 2003. – 352 с.
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Современное написание в 4 т. / В.И. Даль – Т. 4. – М., 2003. – 1152 с.
5. Крохина Ю.А. Юридический конфликт в финансовой сфере: причины, сущность и процедуры преодоления // Журнал российского права. – Юр. издат. Норма. – 2003. – № 9. – С. 68–69.

6. Нечай А.А. Проблеми правового регулювання публічних фінансів та публічних видатків : монографія / А.А. Нечай. – Чернівці, 2004. – 264 с.
7. Ожегов С.И. Словарь русского языка. Около 53000 слов / С.И. Ожегов ; под ред. Л.И. Скворцова. – 24-е изд., испр. – М. : «Оникс 21 век», «Мир и образование», 2003. – 944 с.
8. Перепелиця М. Публічний інтерес як мета діяльності суб'єктів фінансового права / М. Перепелиця // Вісник Академії правових наук України : збірник наукових праць. – 2009. – № 2. – С. 112–119.
9. Політологічний енциклопедичний словник : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.
10. Полянский В.В. Публичные и частные интересы в конституционном праве: проблемы и гармонизация / В.В. Полянский // Интерес в публичном и частном праве : материалы науч. конф., (Москва, 21 нояб. 2002 г.). – Высш. шк. экономики. – М., 2002.
11. Рабінович П. Право приватне і право публічне як загальносоціально-природні явища та їх відображення у законодавстві // Українське право. – 2004. – № 1. – С. 8–20.
12. Энциклопедический словарь. – Т. XV / Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефронь. – СПб., 1895. – 960 с.
13. Юридична енциклопедія. – Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана. – Київ. – 2001. – 768 с.

КАРАМИШЕВ Д. В.,
експерт з юридичних питань
(Приватне підприємство
«Юридична компанія «Акцент»)

УДК 342.9

ПОРЯДОК, ПРОЦЕС, ПРОЦЕДУРА ПОГАШЕННЯ ПОДАТКОВОГО БОРГУ: У ЧОМУ РІЗНИЦЯ?

У статті досліджуються такі категорії як порядок, процес та процедура погашення податкового боргу. Аналізується практика застосування цих термінів у податковому праві України.

Ключові слова: процес, процедура, порядок, погашення податкового боргу, стягнення.

В статье исследуются такие категории как порядок, процесс и процедура погашения налогового долга. Анализируется практика применения этих терминов в налоговом праве Украины.

Ключевые слова: процесс, процедура, порядок, погашение налогового долга, взыскание.

The following categories as a process, a procedure and an order for tax discharging are investigated in the article. The practice of application of the aforementioned terms within Ukrainian tax law is analysed.

Key words: process, procedure, order, discharging of a tax debt, charge.

Вступ. Як зазначав Р. Декарт: «Уточнення значення слів звільнить людство від половини помилок». Цей вислів є надзвичайно актуальним для податкових правовідносин, оскільки

